

Лагодієнко В.В.,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі,
Одеська національна академія харчових технологій

Лагодієнко Н.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Миколаївський національний аграрний університет

Lagodiienko Volodymyr,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Marketing, Entrepreneurship and Trade,
Odessa National Academy of Food Technologies

Lagodiienko Nataliya,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Mykolaiv National Agrarian University

ДЕПОПУЛЯЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА МОТИВАЦІЯ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. **Депопуляція сільських територій та мотивація найманих працівників у сфері сільськогосподарського виробництва України.** У статті досліджується динаміка депопуляції сільських територій України та причини, що її зумовлюють. Виявлено, що депопуляція сільських територій відбувається із зростаючим темпом. Відмічається, що в числі головних факторів міграції сільських жителів у міста та за кордон є недостатній рівень оплати праці у сільському господарстві України. Припускається, що однією із причин низького рівня оплати праці є монополізація становища сільськогосподарських підприємств, як роботодавця на локальному ринку праці. Це дозволяє їм занижувати заробітну плату найманим працівникам. За допомогою порівняльного аналізу Україна-ЄС з'ясовано, що причиною низької оплати праці є незадовільний рівень продуктивності праці у вітчизняному сільському господарстві. У результаті проведеного кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах на 45% залежить від обсягу внесених мінеральних добрив та на 27% – від продуктивності тварин в молочному скотарстві і птахівництві. Обґрунтовано першочергові заходи, спрямовані на підвищення продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: сільські території, депопуляція, дефіцит кадрів, оплата праці, продуктивність праці, внесення добрив, молочне скотарство, птахівництво

Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. **Депопуляція сільських територій та мотивація найманих працівників у сфері сільськогосподарського виробництва України.** Одной из актуальных проблем развития отечественной экономики сельского хозяйства является нарастающий дефицит фактора производства «труд». Депопуляция сельских территорий происходит ускоренными темпами. Нехватка кадров сказывается во всех отраслях сельскохозяйственного производства. Особенно остро не хватает рабочих инженерно-технических специальностей, ветеринаров, менеджеров среднего звена и т. д. Главными резервами повышения производительности труда в сельском хозяйстве Украины являются: обеспечение полного и сбалансированного внесения минеральных удобрений под посев главных сельскохозяйственных культур; применение прогрессивных технологий в молочном скотоводстве и птицеводстве. В повышении заработной платы наемным работникам за счет роста производительности труда заинтересованы сельскохозяйственные предприятия, которые в будущем могут столкнуться с тем, что наиболее ограничивающим фактором развития их аграрного бизнеса станет дефицит квалифицированных работников.

Ключевые слова: сельские территории, депопуляция, дефицит кадров, оплата труда, производительность труда, внесение удобрений, молочное скотоводство, птицеводство.

Lagodiienko Volodymyr, Lagodiienko Nataliya. **Depopulation of the rural territories and the motivation of employees in agricultural production of Ukraine.** The growing deficit of “labor” as a factor of production is one of the burning issues of the development of national agriculture. Depopulation of rural territories is increasing at an accelerated rate. The shortage of staff is becoming tangible in all branches of agricultural production. There is

an especially acute shortage of engineering workers, veterinarians, and middle-level managers. The aim of the research is to define the level of migration depopulation of rural territories, to carry out a comparative analysis of labor remuneration in different branches of economy of Ukraine and in the agriculture of the EU, to detect the reasons of the low level of labor remuneration at agricultural enterprises of Ukraine. The size of the rural population of Ukraine has a tendency to decrease at an accelerated rate. Depopulation of rural territories is caused by the moving of rural population to cities and abroad. Unsatisfactory development of social infrastructure in villages and a low level of labor remuneration are also reasons causing depopulation of the rural territories. Labor remuneration in agriculture is lower than it is in the most popular spheres of employment of rural residents in cities: in construction, trade, auto service, transport. The average level of salary in agriculture in the EU is 6 times as large as the same index in Ukraine. The main reason of a considerable gap between Ukraine and the EU in the remuneration of labor of employees is a low level of labor productivity. The main resources of increasing the labor productivity in the agriculture of Ukraine are: provision of balanced and full application of mineral fertilizers in crops of the main agricultural plants; application of progressive technologies in dairy cattle breeding and poultry farming. The technical support of agricultural production, primarily due to the rolling stock of machinery, is sufficient and does not require an increase, since such an increase will not be accompanied by an increase in labor productivity. Agricultural enterprises are interested in increasing the salary of employees at the cost of increasing labor productivity, otherwise in the future they can face the fact that the shortage of qualified workers will be a restricting factor for the growth of their business.

Key words: rural territories, depopulation, shortage of personnel, wages, labor productivity, fertilization, dairy cattle breeding, poultry farming

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Однією із актуальних проблем розвитку вітчизняної економіки сільського господарства є наростаючий дефіцит фактору виробництва «праця». Депопуляція сільських територій відбувається прискореними темпами. Брак кадрів дається взнаки в усіх галузях сільськогосподарського виробництва. Особливо гостро не вистачає робітників інженерно-технічних спеціальностей, ветеринарів, менеджерів середньої ланки тощо. Так, відновлення тваринницьких галузей гальмується не лише вищим рівнем капітальних затрат та довшим періодом їх окупності, але й відсутністю кваліфікованих працівників відповідних професій. Головними причинами відтоку сільських кадрів є незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури сільських територій та оплати праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доходи жителів сільських територій, умови їх життя та праці, мотивація сільської міграції та причини прискорення процесу урбанізації й багато інших соціально-економічних аспектів функціонування сільських територій є важливим об'єктом наукових досліджень закордонних та вітчизняних вчених. Серед останніх досліджень та публікацій закордонних вчених – це праці Rosenberg L. [1], Capps K.A., Bentsen C. N. i Ramírez A. [2], Luo Q., Andreas J. i Li Y. [3], Smith B., Wills S. [4], Carson J. A., Mattingly M. J. [5], Lucas R. E. [6], Bertolini P. [7]. Серед вітчизняних дослідників – це праці Макогона В. В. [8], Павлика П. В. [9], Саблука Г. І. [10], Чернеги І. І., Шевченко Н. О. та Бленди Н. О. [11], Жаховської В. Л. [12], Головка Л. В. [13], Краєвської Г. О. [14], Вітвіцького В. В. [15], Онегіної В. М. і Маренич Т. Г. [16], Лібанової Е. М. [17], Дяконенко О. І. [18] та ін.

Попри чисельні дослідження із даної тематики, проблема відтоку населення із сільської місцевості посилюється. Це вказує на необхідність подальшого пошуку відповідей на гострі соціально-економічні питання зупинки кадрової деградації сільських територій, що вже у недалекому майбутньому може стати одним із найбільш обмежувальних факторів розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою дослідження є визначення рівня міграційної депопуляції сільських територій, порівняльний аналіз оплати праці в різних галузях економіки України та в сільському господарстві ЄС, визначення причин низького рівня оплати праці в сільськогосподарських підприємствах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка чисельності наявного сільського населення України демонструє спадну тенденцію із зростаючим темпом (рис. 1).

Середньорічний темп скорочення сільського населення за період 1990-2018 рр. становить -0,94%. При цьому спостерігається його ескалація в розрізі розрахункових періодів: 1991-2000 рр. -0,53%, 2001-2010 рр. -1,08%, 2011-2018 рр. -1,29%. З високою ймовірністю можна стверджувати, що за незмінності підходів до проблеми розвитку сільських територій, тенденція скорочення сільського населення в найближче десятиліття збережеться. Вирівнювання динамічного ряду «чисельність наявного сільського населення України» дало змогу розрахувати прогнозну чисельність досліджуваної ознаки станом на кінець 2028 р. – 11779,3 тис. осіб. Це на 1236,1 тис. осіб менше, ніж на кінець 2018 р.

До 2014 р. сільське населення України скорочувалося як за рахунок природного фактору, так і за рахунок міграції (табл. 1).

В результаті російської окупації півострова Крим та окремих районів Донецької й Луганської областей, і розгортання російсько-українського збройного конфлікту, значна частина жителів цих регіонів стали вимушеними мігрантами – тимчасово переміщеними особами. Певна їх частина оселилася на сільських територіях поза ОРДЛО та подалі від прифронтової смуги. Пік міграційного приросту населення сільських територій припав на 2016 р. і з 2017 р. пішов на спад. Зважаючи на причини виникнення, таке явище є обмеженим у просторі й часі, і його треба сприймати саме як форс-мажорні обставини, а не тенденцію. Натомість тенденцією є скорочення чисельності сільського населення України, в тому числі і за рахунок міграції.

Якщо скорочення населення за рахунок природного фактору притаманне і для українського міста, і села. То фактор «сальдо міграції» для міських поселень, на відміну від сільських, – переважно додатний (рис. 2). Це означає, що депопуляція сільських територій, в числі інших факторів, відбувається за рахунок виїзду сільських жителів у місто та за кордон.

Причинами міграційної депопуляції сільських територій є незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури села та оплати праці. В силу тематичної спрямованості нашого дослідження, більш детально зупинимося на другій причині.

Причиною внутрішньої міграції є вищий рівень оплати праці в міських поселеннях порівняно із

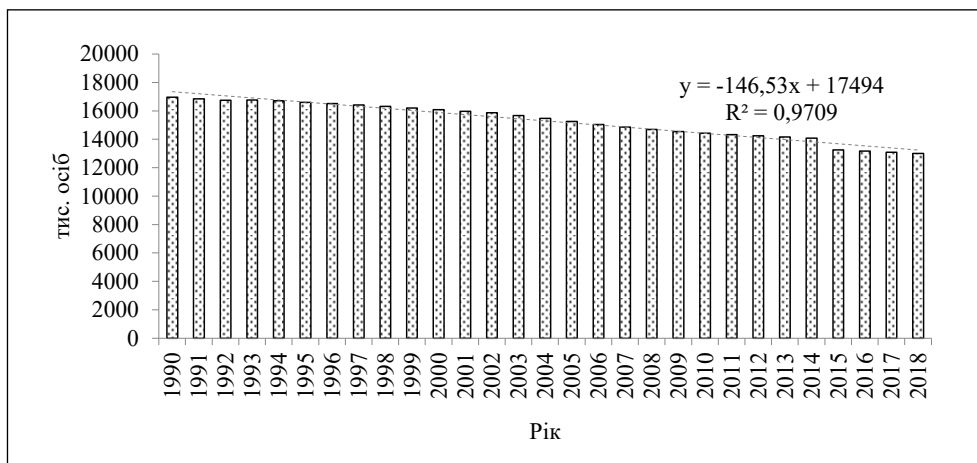

Рис. 1. Чисельність наявного сільського населення України, тис. осіб

Джерело: побудовано за даними [19]

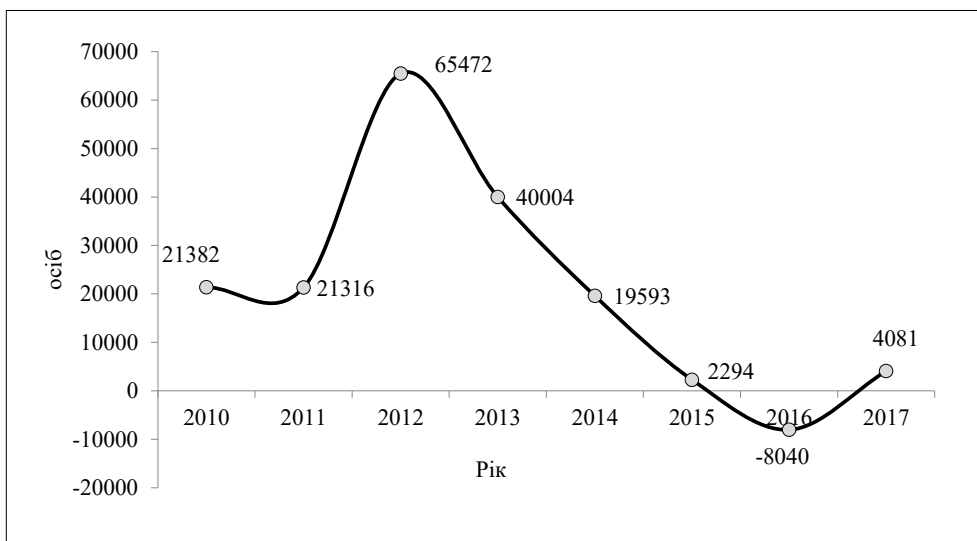

Рис. 2. Сальдо міграції міських поселень України, осіб

Джерело: побудовано за даними [20-21]

Таблиця 1

Формування приросту (скорочення) чисельності сільського населення України, осіб

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальний приріст, всього	-101267	-84122	-78355	-84782	-75866	-80621	-73335	-86821
в т.ч. за рахунок:								
природного приросту	-96003	-79902	-72246	-76442	-78865	-90348	-90648	-97461
сальдо міграції	-5249	-4220	-3628	-8091	2999	11939	18660	7916
адміністративно-територіальних перетворень	-15	-	-2481	-249	-	-2212	-1347	2724

Джерело: побудовано за даними [20-21]

селом (табл. 2). Як бачимо, у звітному періоді нижчою була оплата праці лише в освіті та охороні здоров'я. Однак і трудоємність процесів у цих галузях набагато нижча, ніж у сільському господарстві. Натомість, у найбільш популярних сферах працевлаштування сільських жителів у міських поселеннях – будівництві, торгівлі, ремонті авто- та фототехніки, транспорті, – рівень зарплат помітно вищий, ніж у сільському господарстві.

На нашу думку, серед причин такого явища одним із головних є монополне становище сільськогосподарських підприємств, як роботодавця на локальному

(в межах сільського населеного пункту) ринку праці. Це дозволяє їм занижувати заробітну плату найменшим працівникам. У відповідь, селяни вдаються до пасивного спротиву – шукають роботу в місті.

Другим напрямком міграції сільських жителів є виїзд на роботу за кордон. Порівняльний аналіз України і ЄС показує, що навіть в країнах-аутсайдерах ЄС (Болгарія, Румунія, Угорщина) рівень середньомісячної заробітної плати в сфері сільського господарства вищий, ніж в Україні. А середній рівень заробітної плати в сільському господарстві ЄС більш, ніж у 6 разів вищий за аналогічний показник в Україні (рис. 3).

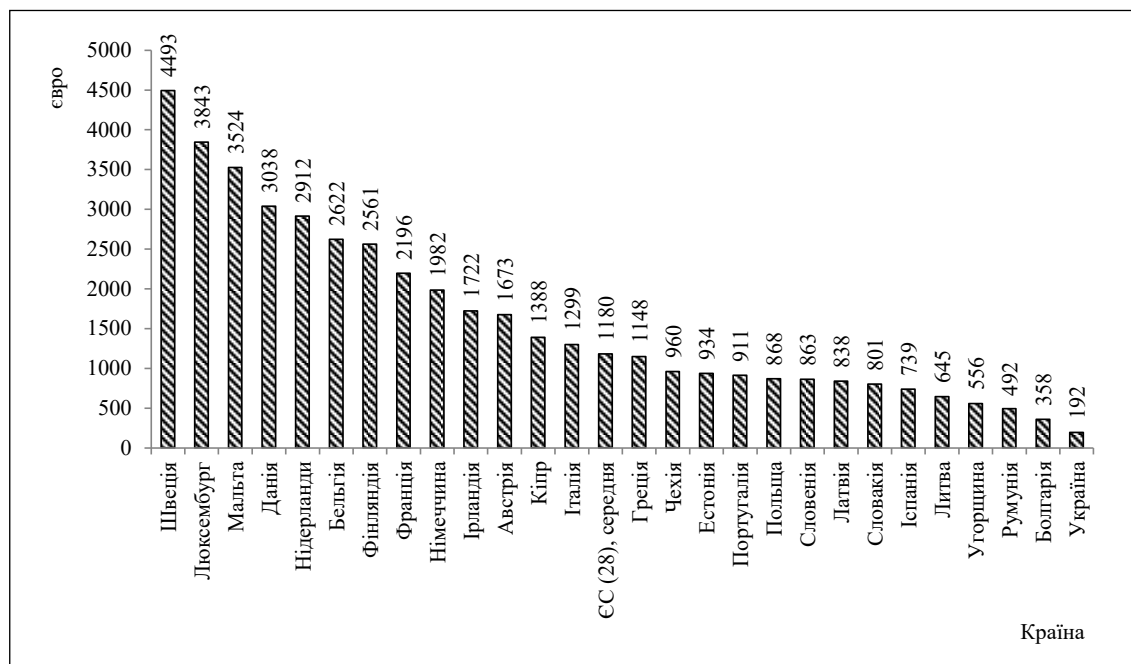

Рис. 3. Середньомісячна заробітна плата найманого працівника в сільському господарстві у 2017 р., євро

Джерело: побудовано автором за даними [21; 26]

Таблиця 2

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності в Україні у 2010-2018 роках, грн

Вид діяльності	Рік								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183	7104	8865
Сільське господарство	1422	1786	2024	2269	2476	3140	3916	5761	7166
Промисловість	2578	3119	3497	3774	3988	4789	5902	7631	9633
Будівництво	1777	2294	2543	2727	2860	3551	4731	6251	7845
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1898	2371	2739	3049	3439	4692	5808	7631	9404
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2648	3061	3405	3582	3768	4653	5810	7688	9860
Інформація та телекомунікації	3185	3705	4360	4659	5176	7111	9530	12018	14276
Фінансова та страхова діяльність	4695	5433	6077	6326	7020	8603	10227	12865	16161
Операції з нерухомим майном	1864	2184	2384	2786	3090	3659	4804	5947	7329
Професійна, наукова та технічна діяльність	2914	3575	4287	4505	5290	6736	8060	10039	12144
Освіта	1884	2077	2532	2696	2745	3132	3769	5857	7041
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1616	1762	2186	2351	2441	2829	3400	4977	5853
Надання інших видів послуг	1742	2062	2601	2738	3361	3634	4615	6536	8132

Джерело: побудовано за даними [21]

На нашу думку, головною причиною суттєвого відставання України від ЄС у рівні оплати праці найманих працівників, в тому числі в сільському господарстві, є низький рівень продуктивності праці (рис. 4). Як бачимо, найвищий рівень продуктивності праці в сільському господарстві ЄС у 2016 р. був зафіксований у Данії – 203364 євро на 1 зайнятого. Наші найближчі сусіди та колишні учасники соцтабору демонструють менші, ніж у провідних аграрних країнах ЄС, проте вищі порівняно із Україною, рівні аналізованого показника: Чехія – 49210, Словаччина – 41367, Угорщина – 16676, Болгарія – 15494, Польща – 15160, Литва – 15006 євро на 1 зайнятого.

Для пошуку резервів підвищення продуктивності праці у сфері сільськогосподарського виробництва, доцільно дослідити регіональні відмінності у рівнях досліджуваної ознаки та факторах, що їх спричиняють. Для цього можна використати відповідну регіональну статистику (табл. 3):

– функціональна ознака (Y) – виробництво продукції сільського господарства на одного зайнятого (грн., у цінах 2010 р.):

– факторні ознаки:

> x_1 – енергетичні потужності на 100 га посівної площі, кВт;

> x_2 – частка площі удобреної мінеральними добривами, %;

> x_3 – внесено на 1 га посівної площі, кг поживних речовин;

> x_4 – середній річний удій молока, кг на одну корову;

> x_5 – середньодобовий приріст ВРХ, г;

> x_6 – середньодобовий приріст свиней, г;

> x_7 – середньодобовий приріст птиці, г.

Результати кореляційно-регресійного аналізу показали високу тісноту зв'язку та його достовірність:

– $R = 0,894$ – тіснота зв'язку висока, $R^2 = 0,798$ – мінливість функції на 79,8% визначається мінливістю вибраних факторів;

– фактичні значення критеріїв Фішера ($F_{\phi} = 9,056$; $F_{\kappa} = 2,657$) та Стьюдента ($t_{\phi} = 4,476$; $t_{\kappa} = 2,12$) більші, ніж критичні (табличні). Це означає, що між функціональною та факторними ознаками існує зв'язок і коефіцієнт регресії є статистично значимим;

– фактичне значення критерію Пірсона ($\chi^2_{\phi} = 26,04$, $\chi^2_{\kappa} = 32,671$) менше, ніж критичне (табличне). Це означає, що мультиколінеарність відсутня.

Фактор «енергетичні потужності» не формує помітного впливу на мінливість функціональної ознаки. Це означає, що технічне забезпечення сільськогосподарського виробництва, в першу чергу за рахунок рухомого складу техніки, є достатнім і не потребує збільшення, оскільки таке збільшення не супроводжуваватиметься зростанням продуктивності праці. Іншими словами величина фактору «енергетичні потужності» у частині рухомої сільськогосподарської техніки досягнула максимальної граничної корисності за даної технології.

Найбільш вплив формує два фактора – x_2 та x_3 . На їх частку припадає 45% впливу на мінливість функції. Отже, потенціал зростання продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві полягає передусім у забезпеченні повного та збалансованого внесення мінеральних добрив під посів головних культур.

Тваринницькі галузі (молочне скотарство, свинарство та птахівництво) в сукупності забезпечують 27% впливу на мінливість функції. В першу чергу це стосується молочного скотарства і птахівництва, які за належного підходу можуть забезпечити суттєве підвищення продуктивності праці.

Висновки із цього дослідження і далі перспективи в цьому напрямку.

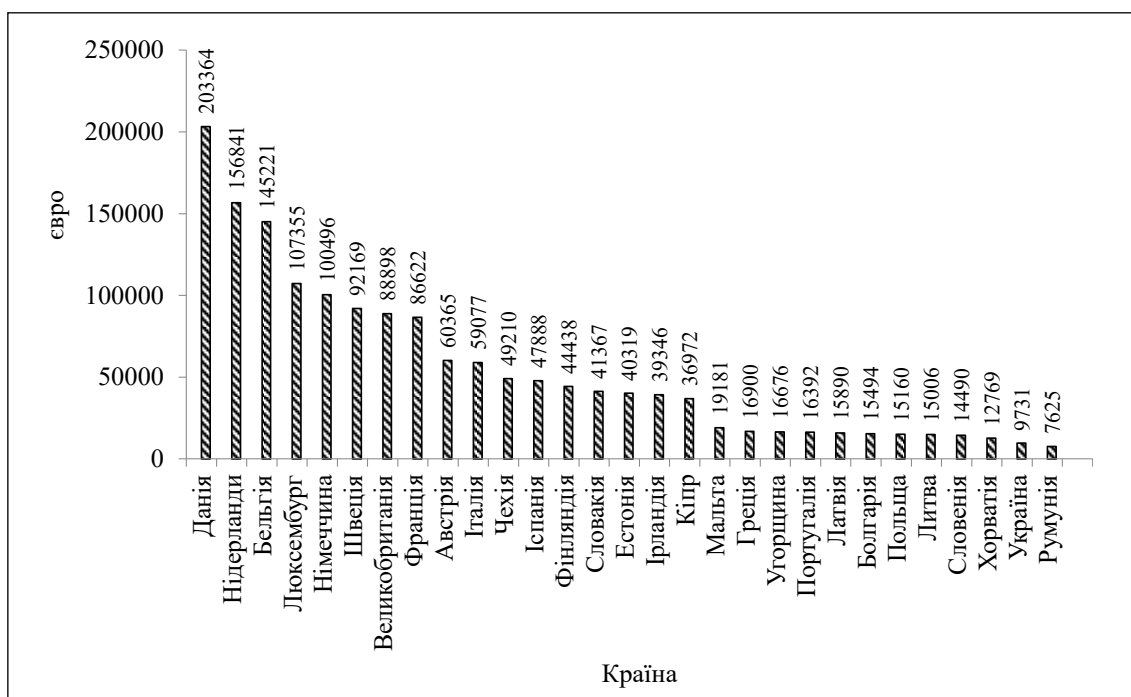

Рис. 4. Виробництво продукції сільського господарства в 2016 році, євро на 1 зайнятого
Джерело: побудовано автором за даними [21; 26]

Таблиця 3

Вихідні дані для проведення кореляційно-регресійного аналізу впливу факторів інтенсифікації виробництва на продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах за 2015-2017 рр.

Виробництво с.-г. продукції, грн. на 1 зайнятого у цінах 2010р.	Енергетичні потужності на 100 га посівної площі, кВт	Частка удобреної площі мінеральними добривами, %	Внесено на 1 га посівної площі, кг поживних речовин	Середній річний удій молока, кг на одну корову	Середньодобовий приріст ВРХ, г	Середньодобовий приріст свиней, г	Середньодобовий приріст птиці, г
Y	x ₁	x ₂	x ₃	x ₄	x ₅	x ₆	x ₇
316584,6	191,7	94,1	139	5847	588	307	48
286859,5	250,3	91,3	176	5369	492	434	47
251225,4	169,3	89,1	84	5403	585	389	44
226538,6	172,3	86,5	73	5039	619	502	8
270745,7	125,3	83,3	104	4511	524	371	8
122783,6	219,3	79,9	125	3903	535	363	6
201578,4	174,3	86,8	82	4670	564	400	9
278986,8	246,7	91,5	133	4997	460	596	24
242696,7	247,3	89,7	128	6426	589	454	19
227358,1	171,0	89,8	93	5641	573	376	3
212923,9	152,3	87	67	4034	527	268	4
351239,6	165,0	91,5	154	4177	617	526	44
216119,9	152,3	89,1	89	5484	510	315	4
203002,4	144,3	92,1	116	3638	443	361	6
227944,7	185,7	89,1	102	6338	649	496	3
272504,0	154,0	81,1	136	5520	522	348	27
309584,1	132,3	93,1	127	5126	563	379	13
335499,6	150,7	95	170	6184	605	365	10
280008,9	166,3	89	107	6570	550	493	30
251666,3	142,3	81,4	66	6679	643	467	3
316820,2	137,0	92,9	133	5801	583	429	7
283512,9	184,7	90,5	117	6313	584	388	48
177384,3	173,3	84,6	90	4434	593	437	45
263165,3	140,7	89,1	139	5159	590	392	5

Джерело: розраховано за даними [26]

Таблиця 4

Розкладання загальної варіації функції «виробництво продукції сільського господарства на одного зайнятого» на фактори

Фактор	Парний коефіцієнт кореляції, r_{yx_i}	β -коефіцієнт, β_{x_i}	Процент, % ($r_{yx_i} \cdot \beta_{x_i} \cdot 100\%$)
Енергетичні потужності на 100 га посівної площі, кВт (x_1)	-0,158441735	-0,553106535	8,76
Частка удобреної площі мінеральними добривами, %, % (x_2)	0,61475762	0,29316485	18,02
Внесено на 1 га посівної площі, кг поживних речовин мінеральних добрив (x_3)	0,579899924	0,458205215	26,57
Середній річний удій молока, кг на одну корову (x_4)	0,401338187	0,305529192	12,26
Середньодобовий приріст ВРХ, г (x_5)	0,188271906	-0,030137768	-0,57
Середньодобовий приріст свиней, г (x_6)	0,192851162	0,244448835	4,71
Середньодобовий приріст птиці, г (x_7)	0,359219183	0,280626744	10,08

1) динаміка чисельності наявного сільського населення України демонструє спадну тенденцію із зростаючим темпом. Депопуляція сільських територій, в числі інших факторів, відбувається за рахунок виїзду сільських жителів у місто та за кордон;

2) причинами міграційної депопуляції сільських територій є незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури села та оплати праці;

3) оплата праці в сільському господарстві поступається рівню оплати праці у найбільш популярних

сферах працевлаштування сільських жителів у міських поселеннях – будівництві, торгівлі, ремонті авто- та фототехніки, транспорті;

4) середній рівень заробітної плати в сільському господарстві ЄС більш, ніж у 6 разів вищий за аналогічний показник в Україні;

5) головною причиною суттєвого відставання України від ЄС у рівні оплати праці найманих працівників, в тому числі в сільському господарстві, є низький рівень продуктивності праці;

6) головними резервами підвищення продуктивності праці в сільському господарстві України є:

– забезпечення повного та збалансованого внесення мінеральних добрив під посів головних сільськогосподарських культур;

– застосування прогресивних технологій у молочному скотарстві та птахівництві.

7) у підвищенні заробітної плати найманим працівникам за рахунок зростання продуктивності праці зацікавлені сільськогосподарські підприємства, які у майбутньому можуть стикнутися із тим, що найбільш обмежуючим фактором розвитку їх аграрного бізнесу стане дефіцит кваліфікованих працівників.

Список використаних джерел:

1. Rosenberg L. Why Do Local Officials Bet on the Strong? Drawing Lessons from China's Village Redevelopment Program. *The China Journal*, 2015, vol. 74, 18-42. doi.org/10.1086/681812
2. Capps K. A., Bentsen C. N. and Ramirez A. Poverty, urbanization, and environmental degradation: urban streams in the developing world. *Freshwater Science*, 2016, vol. 35, no. 1, 429-435. doi.org/10.1086/684945
3. Luo Q., Andreas J. and Li Y. Grapes of Wrath: Twisting Arms to Get Villagers to Cooperate with Agribusiness in China. *The China Journal*, 2017, vol. 77, 27-50. doi.org/10.1086/688344
4. Smith B., Wills S. Left in the Dark? Oil and Rural Poverty. *Journal of the Association of Environmental and Resource Economists*, 2018, vol. 5, no. 4, 865-904. doi.org/10.1086/698512
5. Carson J. A., Mattingly M. J. "We're All Sitting at the Same Table": Challenges and Strengths in Service Delivery in Two Rural New England Counties. *Social Service Review*, 2018, vol. 92, no. 3, 401-431. doi.org/10.1086/699212
6. Lucas R. E. What Was the Industrial Revolution? *Journal of Human Capital*, 2018, vol.12, no. 2, 182-203. doi.org/10.1086/697243
7. Bertolini P. *Overview of income and non-income rural poverty in developed countries*. Expert Group Meeting on Eradicating Rural Poverty to Implement the 2030 Agenda for Sustainable Development. Addis Ababa: United Nations Economic Commission for Africa, 2019. 11p. Available from: <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2019/03/bertolini-Overview-rural-poverty-developed-countries.pdf> (accessed 01 October 2019)
8. Макогон В. В. Застосування критерію узгодження інтересів власників і працівників для оцінки ефективності менеджменту сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*, 2015, № 7. С. 93-99.
9. Павлик П. В. Мотивація працівників у забезпеченні ефективного управління сільськогосподарськими підприємствами. *Економіка АПК*, 2016, № 4. С. 81-88.
10. Саблук Г. І. Гендерні проблеми жіноцтва в житті сільського населення. *Економіка АПК*, 2017, № 2. С. 33-38.
11. Чернега І.І., Шевченко Н.О., Бленда Н.О. Оплата праці як соціально-економічна категорія та джерело доходу населення України. *Економіка АПК*, 2017, № 6. С. 80-85. [in English]
12. Жаховська В. Л. Можливості імплементації в Україні європейського механізму розвитку сільських поселень. *Демографія та соціальна економіка*, 2017, № 1 (29). С. 79-92. doi.org/10.15407/dse2017.01.079
13. Головка Л. В. Сільські поселення України: трансформаційні зміни просторових характеристик. *Демографія та соціальна економіка*, 2017, № 1 (29). С. 93-108. doi.org/10.15407/dse2017.01.093
14. Краєвська Г. О. Мотивація проживання в сільських поселеннях України. *Демографія та соціальна економіка*, 2017, № 3 (31). С. 149-161. doi.org/10.15407/dse2017.03.149
15. Вітвіцький В. В. Інституціональне середовище управління продуктивністю в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*, 2018, № 8. С. 107-116.
16. Онегіна В.М., Маренич Т.Г. Гранічний продукт праці як критерій ефективності формування ціни праці в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*, 2018, № 11. С. 51-56.
17. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*, 2018, № 2 (33). С. 10-26. doi.org/10.15407/dse2018.02.11
18. Дяконенко О. І. Вплив фінансової децентралізації на розвиток сільських поселень в Україні. *Демографія та соціальна економіка*, 2018, № 3 (34). С. 161-174. doi.org/10.15407/dse2018.03.161
19. Населення (1990-2018). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (дата звернення: 11.08.2019)
20. Статистичний збірник «Чисельність наявного населення України (2011-2019)». Київ: Державний комітет статистики України, 2019. 112с. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/index.asp (дата звернення 04.09.2019)
21. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2010-2018 роках. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpED_u.html (дата звернення 08.09.2019)
22. National accounts aggregates by industry (up to NACE A*64) [nama_10_a64]. URL: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (дата звернення: 10.09.2019)
23. Employees by sex, age and economic activity (from 2008 onwards, NACE Rev. 2) – 1 000 [lfsa_eegan2]. URL: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (дата звернення: 15.09.2019)
24. Офіційний курс валют. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/cur-rency/search?formType=searchFormDate&time_step=daily&date (дата звернення: 19.09.2019)
25. Farmin dicators by agri cultural area, type of farm, standard output, legal form and NUTS 2 regions [ef_m_farmleg]. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database#> (дата звернення: 10.09.2019)
26. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2017 рік. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 245 с.

References:

1. Rosenberg L. (2015). Why Do Local Officials Bet on the Strong? Drawing Lessons from China's Village Redevelopment Program. *The China Journal*, vol. 74, 18-42. doi.org/10.1086/681812 [in English]
2. Capps K. A., Bentsen C. N. and Ramirez A. (2016). Poverty, urbanization, and environmental degradation: urban streams in the developing world. *Freshwater Science*, vol. 35, no. 1, 429-435. doi.org/10.1086/684945 [in English]
3. Luo Q., Andreas J. and Li Y. (2017). Grapes of Wrath: Twisting Arms to Get Villagers to Cooperate with Agribusiness in China. *The China Journal*, vol. 77, 27-50. doi.org/10.1086/688344 [in English]
4. Smith B., Wills S. (2018). Left in the Dark? Oil and Rural Poverty. *Journal of the Association of Environmental and Resource Economists*, vol. 5, no. 4, 865-904. doi.org/10.1086/698512 [in English]
5. Carson J. A., Mattingly M. J. (2018). "We're All Sitting at the Same Table": Challenges and Strengths in Service Delivery in Two Rural New England Counties. *Social Service Review*, vol. 92, no. 3, 401-431. doi.org/10.1086/699212 [in English]
6. Lucas R. E. (2018). What Was the Industrial Revolution? *Journal of Human Capital*, vol. 12, no. 2, 182-203. doi.org/10.1086/697243 [in English]
7. Bertolini P. (2019). *Overview of income and non-income rural poverty in developed countries*. Expert Group Meeting on Eradicating Rural Poverty to Implement the 2030 Agenda for Sustainable Development. Addis Ababa: United Nations Economic Commission for Africa. 11p. Available from <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2019/03/bertolini-Overview-rural-poverty-developed-countries.pdf> [in English]
8. Makohon V.V. (2015) Zastosuvannya kryteriyu uz-hodzhennya interesiv vlasnykiv i pratsivnykiv dlya otsinky efektyvnosti menedzhmentu sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv. [Application of the criterion of harmonization of interests of owners and employees for the evaluation of the efficiency of management of agricultural enterprises] *Ekonomika APK [APK Economics]*, #7. Pp 93-99. [in Ukrainian]
9. Pavlyk P.V. (2016) Motyvatsiya pratsivnykiv u zabezpechenni efektyvnoho upravlinnya sil'skohospodars'kymy pidpryyemstvamy. [Motivation of employees in ensuring effective management of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK [APK Economics]*, #4. Pp. 81-88. [in Ukrainian]
10. Sabluk H. I. (2017) Henderni problemy zhinotstva v zhytti sil'skoho naselennya. [Gender problems of womanhood in the life of rural population]. *Ekonomika APK [APK Economics]*, #2. Pp. 33-38. [in Ukrainian]
11. Chernenha I.I., Shevchenko N.O., Blenda N.O. (2017) Oplata pratsi yak sotsial'no-ekonomichna katehoriya ta dzherelo dokhodu naselennya Ukrainy [Remuneration as a socio-economic category and source of income of the Ukrainian population.] *Ekonomika APK [APK Economics]*, #6. Pp. 80-85. [in English]
12. Zhakhovska V.L. (2017) Mozhlyvosti implementatsiyi v Ukraini yevropeys'koho mekhanizmu rozvytku sil's'kykh poselen'. [Possibilities of implementation of the European mechanism of rural settlements development in Ukraine]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika [Demography and the Social Economy]*, # 1 (29). Pp. 79–92. doi.org/10.15407/dse2017.01.079 [in Ukrainian]
13. Holovko L.V. (2017) Sil's'ki poselennya Ukrainy: transformatsiyi zminy prostorovykh kharakterystyk. [Rural settlements of Ukraine: transformational changes of spatial characteristics] *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika [Demography and the Social Economy]*, # 1 (29). Pp. 93-108. doi.org/10.15407/dse2017.01.093
14. Kravetska H.O. (2017) Motyvatsiya prozhyvannya v sil's'kykh poselennyakh Ukrainy [Motivation of living in rural settlements of Ukraine] *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika [Demography and the Social Economy]* # 3 (31). Pp. 149-161. doi.org/10.15407/dse2017.03.149
15. Vitvits'ky V.V. (2018) Instytutsional'ne seredovyshe upravlinnya produktyvnisty v aharnomu sektori ekonomiky [Institutional environment of productivity management in the agrarian sector of economy] *Ekonomika APK [APK Economics]*, #8. Pp. 107-116.
16. Onehina V.M., (2018) Marenych T.H. Hranychnyy produkt pratsi yak kryteriy efektyvnosti formuvannya tsiny pratsi v sil'skohospodars'kykh pidpryyemstvakh. [The marginal product of labor as a criterion for the efficiency of pricing labor in agricultural enterprises] *Ekonomika APK [APK Economics]*, #11. Pp. 51-56.
17. Libanova E. M. (2018) Zovnishni trudovi mihratsiyi ukraiyntsiiv: masshtaby, prychny, naslidky [External labor migration of Ukrainians: scale, causes, consequences] *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika [Demography and the Social Economy]* # 2 (33). Pp. 10-26. doi.org/10.15407/dse2018.02.11
18. Dyakonenko O. I. (2018) Vplyv finansovoyi detsentralizatsiyi na rozvytok sil's'kykh poselen' v Ukraini [Impact of financial decentralization on the development of rural settlements in Ukraine] *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika [Demography and the Social Economy]*, # 3 (34). Pp. 161-174. doi.org/10.15407/dse2018.03.161
19. *Population (1990-2018)*. Available from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ-operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (accessed: 11 August 2019)
20. Statystychnyy zbirnyk (2019). *Chysel'nist' nayavnoho naselennya Ukrainy* [Size of the native population of Ukraine], Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy. 112 pp. Available from: http://database.ukrtsensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/index.asp (accessed: 04 September 2019)
21. Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy (2018). *Dynamika seredn'omisnyachnoyi zarobitnoyi platy za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti u 2010-2018 rokakh* [Dynamics of average monthly wages by types of economic activity in 2010-2018]. Available from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ-operativ2014/gdn/prts_rik/prts_rik_u/dszpED_u.html (accessed: 08 September 2019)
22. National atstcounts aggregates by industry (up to NATsE A*64) [nama_10_a64]. Available from: <https://appsso.eurostat.ets.europa.eu/nui/submitViewTableAtstion.do> (accessed: 10 September 2019)
23. Employees by sex, age and etsonomits atstivity (from 2008 onwards, NATsE Rev. 2) – 1 000 [lfsa_eegan2]. Available from: <http://appsso.eurostat.ets.europa.eu/nui/submitViewTableAtstion.do> (accessed: 15 September 2019)
24. Ofitsyyny kurs valyut (2019) [The official exchange rate]. Available from: https://bank.gov.ua/tsontrol/uk/tsurmetal/tsur-rents/search?formType=searchForm Date&time_step=daily&date (accessed: 19 September 2019)
25. Farmin ditsatorsbyagri tsulturalarea, typeoffarm, standardoutput, legalformand NUTs 2 regions [ef_m_farmleg]. Available from: <https://ets.euro-pa.eu/eurostat/data/database#> (accessed: 10 September 2019)
26. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Statystychnyy zbirnyk «Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy» za 2017 rik*. [Statistical collection "Agriculture of Ukraine" for 2017], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 245 p.